

יחידת לימוד שלישית – סוגיות במאקרו-כלכלה

פרק 1: מבוא

מטרות

התלמידים:

- יהיו מסוגלים לנהל דיון מובנה שבו יישמו את הידע שהבנו וישתמשו במושגים וברעיונות מרכזיים מתחום הכלכלה.
- יהיו מסוגלים להשתתף בדיון המציג מבט על כלכלי-חברתי על הנושאים שנלמדו בשתי היחידות הראשונות תוך יישום הידע שהבנו.
- יבינו את הקשר שבין הנחות יסוד והשקפות עולם לבין סוג הפתרונות וכלי המדיניות המוצעים.
- יהיו מסוגלים לזהות את השקפת העולם שביסוד פתרונות לטווח הקצר ולטווח הארוך.

סוגיות מרכזיות

1. במה עוסקת הכלכלה? הכלכלה חוקרת איך פרטים, פירמות, ממשלות וארגונים אחרים בחברה מחליטים במה לבחור, ואיך בחירות אלו קובעות את השימוש במשאבי החברה.
2. ההנחות שביסוד ההתנהגות הכלכלית של צרכנים, יצרנים וממשלה.
3. המסקנות העיקריות מניתוח מודל התחרות המשוכללת.
4. מגבלות הניתוח של מודל התחרות המשוכללת.
5. מהם פְּשָׁלִי שוק?
6. האם ובאילו מקרים מוצדקת התערבות הממשלה בשווקים מבחינה כלכלית ומבחינה חברתית? משיקולי הטווח הקצר ומשיקולי הטווח הארוך?

רעיונות מרכזיים

1. הניתוח הכלכלי עושה שימוש בהנחת הבחירה הרציונלית. משמעות ההנחה היא שאנשים שוקלים את התועלות ואת העלויות הכרוכות בכל בחירה שלהם, הם עקביים בבחירותיהם ויש להם טעמים מוגדרים, כלומר הם יודעים מהן מטרותיהם ומהן הדרכים להשגתן.
2. בניתוח הכלכלי, הבחירה הרציונלית פירושה שהפרטים פועלים למען האינטרס העצמי והפירמות פועלות להשגת מקסימום רווח.
3. שוק הוא מקום מפגש בין רצונות של פרטים המונעים על ידי אינטרס עצמי, ושל פירמות המבקשות להשיג רווחים מקסימליים.
4. המודל התחרותי הבסיסי מניח שקיים שוק שבו מתקיימת תחרות משוכללת. (לפי המודל הזה, כאשר השווקים פטורים מהתערבות הממשלה, מושגת יעילות. השווקים יקבעו מה לייצר, באיזו טכנולוגיה להשתמש ואיך לחלק את התוצר).
5. ככל מודל, גם המודל התחרותי הבסיסי אינו צילום המציאות. בהנחה שהמודל דומה לשווקים מציאותיים, השוק התחרותי מציע מענה חלקי בלבד לשאלת היעילות (למשל, המודל לא מתייחס לשאלת הצדק החלוקתי והשפעתו על הצמיחה בטווח הארוך).
6. מנגנון השוק יוצר אי־שוויון בחלוקת ההכנסות שפוגע בצמיחה הכלכלית ואשר לא ניתן לצמצמו ללא התערבות הממשלה.
7. במציאות, שוק משוכלל הוא תופעה נדירה. ברוב השווקים יש כשלי שוק וכשלי מידע, המונעים מכוחות השוק לפעול ביעילות. לכן, הממשלה תתערב בשוק גם משיקולי צדק וגם משיקולי יעילות.
8. לעתים קרובות התערבות הממשלה משיקולי צדק חלוקתי היא בעת ובעונה אחת התערבות למטרות כלכליות – ליעילות כלכלית לטווח הארוך ולטווח הקצר (למשל, השקעה בהון אנושי בקרב הקבוצות החברתיות החלשות תתרום בעתיד לצמצום העוני ולהעצמת הצמיחה הכלכלית לאור תרומתם של העניים המשכילים לצמיחה). התערבות זו היא נטל עכשווי על התקציב, אבל הקלה תקציבית עתידית שתבטא בצמצום תשלומי ההעברה.

מושגי יסוד

מחסור, הקצאה יעילה, תחרות משוכללת, כשלי שוק, רציונליות, צדק חלוקתי, שיקולים לטווח ארוך ולטווח קצר, Trade off, תמריצים, חליפין, חלוקה, נגישות למידע.

פרק 2: כסף, בנקים ובנק מרכזי

מטרות

התלמידים:

- יבינו את תפקידו של הכסף כאמצעי חליפין ויעמדו על ה"גלגולים" שעבר לאורך ההיסטוריה.
- יבינו את תהליך יצירת אמצעי התשלום על ידי הבנק המסחרי.
- יבינו את תפקידי הבנק המרכזי (בנק ישראל) במשק.
- יבינו את הקשר בין שינוי בכמות הכסף ובין שינויים ברמת המחירים.
- יבינו כיצד נקבע שער הריבית בשוק הכסף.

כסף – מהותו ותפקידיו

סוגיות מרכזיות

1. מהו כסף וכיצד הוא נוצר?
2. שימושו של הכסף.

רעיונות מרכזיים

1. כסף הוא הילך חוקי המשמש אמצעי חליפין מקובל על כולם. (השימוש בכסף מקל על ביצוען של עסקות חליפין בשווקים).
2. לאורך ההיסטוריה נוצרו דפוסי חליפין מגוונים בעקבות התפתחויות תרבותיות, פוליטיות, חברתיות וכלכליות:
 - עסקות חליפין ראליות (Barter).
 - עסקות חליפין על ידי מוצר מתווך בעל ערך שימושי (מלח, שמן ועוד).
 - עסקות חליפין על ידי מתכות אצילות (כסף וזהב).
 - עסקות חליפין באמצעות כסף-נייר ומטבעות העשויות ממתכות זולות.
 - עסקות חליפין באמצעות רישום חשבונני (חשבונות עובר ושב וכרטיסי אשראי).
3. לכסף מספר תפקידים:
 - אמצעי חליפין.
 - יחידה חשבונאית (יחידת מידה לקביעת מחירים).

- אוֹצֵר עֵרֶךְ – אמצעי לצבירת רכוש והעברתו מתקופה לתקופה.
4. במשק המודרני קיימים מספר נכסים בעלי ערך היכולים לשמש אמצעי חליפין: מעות ושטרי כסף (מזומן), חשבונות עו"ש, פיקדונות לזמן קצוב, פיקדונות במט"ח, איגרות חוב, מניות, תכניות חיסכון, קופות גמל ונכסי דלא־ניידי. (לנכסים אלה אמת נזילות שונה).
 5. נהוג להגדיר את כמות הכסף (אמצעי התשלום) במשק באמצעות שני הנכסים הנזילים ביותר: מזומן שבידי הציבור ופיקדונות עובר־ושב שבידי הציבור.

מושגי יסוד

כסף, אמצעי חליפין, ברטר, כסף־נייר, מזומן, חליפין על ידי רישום חשבונני, פיקדונות לזמן קצוב, פיקדונות מטבע חוץ (מט"ח), איגרות חוב (אג"ח), מניות, תכניות חיסכון, קופות גמל, נכסי דלא־ניידי, נזילות, אמצעי תשלום, פיקדונות עובר ושב (עו"ש).

בתהליך ההוראה־למידה מומלץ לשלב -

1. צפייה בסרטון העוסק בהתפתחות הכסף מתוך קלטת הווידאו "כלכלון" שערך פרופ' רזין; וכן בפרק המתאים, "חליפין", בסדרה "יסודות העושר".
2. סיור בתערוכה המציגה את התפתחות הכסף במוזאון הכסף בבנק ישראל.
3. דיון בסוגיה: האם לכסף המודרני יתרונות לעומת עסקות החליפין (Barter)?

בנקים מסחריים

סוגיות מרכזיות

1. כיצד פועל הבנק המסחרי?
2. השפעתו של הבנק המסחרי על כמות הכסף במשק.
3. הגורמים לשינוי בכמות הכסף.

רעיונות מרכזיים

1. הבנק המסחרי הוא פירמה בע"מ הפועלת למטרות רווח. עיקר עיסוקו הוא סחר בהלוואות – אשראי (תיווך פיננסי).
2. הבנקאים הראשונים היו הצורפים, שאצלים נהגו אנשים להפקיד זהב לשמירה תמורת תעודות פיקדון (שטרי חליפין) שהפכו במשך הזמן לכסף. (הצורפים פיתחו את עיסוקם לבנקאות כאשר החלו להלוות זהב ושטרי חליפין תמורת שטרי חוב. שטרי חליפין שלא היה להם כיסוי בזהב, הגדילו את כמות הכסף.)

3. הבנק המסחרי המודרני פועל בדומה לצורפים: הציבור מפקיד אצלו מזומן תמורת פיקדון עו"ש, המשמש התחייבות של הבנק לכבד את סכום ההפקדה. (הבנק המסחרי מלווה לציבור כסף [מזומן או פיקדונות עו"ש] תמורת שטרי חוב).
4. יכולתו של הבנק המסחרי לסחור בהלוואות מותנית במידת האימון שהציבור רוחש לו ובמדיניות הבנק המרכזי (קביעת יחס הרזרבה הנדרש המזערי).
5. אימון הציבור בבנק מתבטא בנכונותו להפקיד בידיו את כספו וברצונו ללוות ממנו. שינויים בהתנהגות הקהל (עירוניים פנימיים) משפיעים על יכולת הבנק לסחור בהלוואות (לפעול).
6. קיימת תחלופה בין הרווחיות לבין הסיכון שהבנק המסחרי לוקח על עצמו: ככל שיחס הרזרבה גבוה יותר, יקל על הבנק המסחרי לשלם למפקדים מזומן על פי דרישתם. ככל שיחס זה נמוך, הבנק מלווה כספים רבים יותר ולכן רווחיו גדולים יותר.
7. האשראי שהבנק המסחרי נותן לציבור מגדיל את כמות הכסף (אמצעי התשלום) במשק, אולם אינו משנה את בסיס הכסף.
8. שינויים בכמות הכסף יכולים לנבוע משינויים בפעילות הבנק המרכזי ומשינויים בהתנהגות הציבור:
 - שינוי בבסיס הכסף (עירוני חיצוני).
 - שינוי בכמות המזומן שהציבור מחזיק בידו כתוצאה משינוי במערכת הטעמים שלו באשר לחלוקת כספו בין מזומן לבין פיקדונות עובר־ושב.
 - שינוי ביחס הרזרבה המזערי שמגדיר את מכפיל ההלוואות ומכפיל הפיקדונות ושקובע, בהתאם לרזרבת הבנק המסחרי, את נפח ההלוואות המוצר ב"מצב יציב".

מושגי יסוד

בנק מסחרי, תיווך פיננסי, שטרי חליפין, שטרי חוב, מאזן הבנק המסחרי, אשראי, פיקדון עובר־ושב (עו"ש), רזרבה, יחס רזרבה, יחס רזרבה מזערי, מכפיל ההלוואות, מכפיל הפיקדונות, "מצב יציב", עודפי נזילות, גרעונות נזילות, עירוני פנימי, עירוני חיצוני, בסיס הכסף.

בתהליך ההוראה-למידה מומלץ לשלב -

1. צפייה בקטעים מהסרטים: "מרי פופינס" ו"המשבר הכלכלי בשנת 1929" להמחשת הבעייתיות ביצירת אמצעי תשלום על ידי הבנק המסחרי.
2. ביקור בסניף מרכזי של בנק מסחרי כלשהו בשילוב הרצאת מומחה להעמקת הידע וההבנה על תפקודו בפועל של הבנק המסחרי.

הבנק המרכזי

סוגיות מרכזיות

1. תפקידיו של הבנק המרכזי.
2. הכלים העומדים לרשותו של בנק מרכזי לביצוע מדיניותו.

רעיונות מרכזיים

1. הבנק המרכזי הוא מוסד ללא כוונת רווח השייך למדינה אך מתנהל כגוף עצמאי. הוא פועל מתוך שיקולי התועלת הציבורית.
2. תפקידי הבנק המרכזי הם אלה:
 - הנפקת מטבע המדינה (שטרות במחזור) תמורת רכישת נכסים (זהב, מט"ח ואג"ח ממשלתיות).
 - פיקוח והסדרה (רגולציה) של פעילות הבנקים המסחריים.
 - הבנקאי של הבנקים המסחריים.
 - מעורבות בשוק מט"ח וניהול תיק הנכסים של המדינה במט"ח.
 - הבנק של הממשלה.
 - קביעה והפעלה של המדיניות הכספית (המוניטרית).
 - עריכת מחקרים כלכליים.
3. בעבר (עד לשליש הראשון של המאה ה-20) הנפיק הבנק המרכזי שטרי כסף חדשים תמורת כיסוי מלא בזהב. שיטה זו נקראה "בסיס הזהב". כיום, הזהב המוחזק על ידי הבנק המרכזי משמש רק רזרבה, וההנפקה נעשית על בסיס יתרות מט"ח, אג"ח ממשלתיות ואשראי לבנקים המסחריים.
4. בסיס הכסף הוא סך כל המזומנים שבמחזור ופיקדונות של בנקים מסחריים בבנק המרכזי.
5. הכלים המוניטריים שבאמצעותם משפיע הבנק המרכזי על היצע הכסף:
 - קביעת יחס הרזרבה המזערי החוקי.
 - השפעה על רזרבות הבנקים המסחריים על ידי שינוי בבסיס הכסף באמצעות שימוש בשני כלים:
 1. פעולות בשוק הפתוח – קנייה או מכירה של איגרות חוב ממשלתיות בבורסה.
 2. קביעת שער הריבית – בעבר, באמצעות שימוש בשער ניכיון-המשנה, וכיום בישראל באמצעות המכרזים המוניטריים.

מושגי יסוד

בנק מרכזי, רגולציה של פעולות הבנק המסחרי, מדיניות מוניטרית, מאזן הבנק המרכזי, שטרות במחזור, בסיס הזהב, בסיס הכסף, יתרות מטבע חוץ (מט"ח), פעולות בשוק הפתוח, שער ריבית, שער ניכיון-משנה, מכרזים מוניטריים.

בתהליך ההוראה-למידה מומלץ לשלב -

1. ניתוח חוק בנק ישראל להכרת תפקידי הבנק המרכזי.
2. תרגול להצגת קשרי הגומלין בין מאזן הבנק המרכזי לבין מאזן הבנק המסחרי.
3. תרגול להמחשת הפעלת המדיניות המוניטרית של הבנק המרכזי.

כמות הכסף ורמת המחירים

סוגיות מרכזיות

1. כיצד משפיעים שינויים בכמות הכסף על רמת המחירים?
2. כיצד נמדדת רמת המחירים במשק?
3. מהי כמות כסף נומינלית ומהי כמות כסף ראלית?

רעיונות מרכזיים

1. גידול בכמות הכסף שאינו מלווה בגידול בתוצר הלאומי, מעלה את רמת המחירים במשק כי כמות כסף גדולה יותר מבקשת לרכוש אותה כמות של מוצרים.
2. שינויים ברמת המחירים במשק בין שתי תקופות נמדדים באמצעות מדד המחירים לצרכן.
3. מדד המחירים לצרכן משווה בין עלותו כיום (בתקופה השוטפת) של "סל" מוצרים מוסכם שצורתו משפחה טיפוסית, לבין עלותו בתקופה שאליה משווים (תקופת הבסיס).
4. כמות הכסף הנקובה (למשל, בש"ח) היא כמות הכסף הנומינלית.
5. כמות הכסף הנומינלית המתוקנת עבור עלייה ברמת המחירים היא כמות הכסף הראלית.

מושגי יסוד

רמת מחירים, מדד מחירים לצרכן, "סל" מוצרים מוסכם, תקופה שוטפת, תקופת בסיס, כמות כסף נומינלית, כמות כסף ראלית.

בתהליך ההוראה-למידה מומלץ לשלב -

1. מעקב אחרי השינויים בכמות הכסף במשק הישראלי לאורך תקופה מסוימת באמצעות דו"חות כספיים של בנק ישראל וניתוח הגורמים לשינויים אלו ולהשפעותיהם על רמת המחירים.

שוק הכסף

סוגיות מרכזיות

1. הגורמים המשפיעים על ההיצע ועל הביקוש לכסף.
2. כיצד נקבע שער הריבית ומהן השלכותיו על המשק?

רעיונות מרכזיים

1. שוק הכסף מוצג במונחים ראליים. על הציר האופקי מוצגת כמות היתרות הראליות (-) ועל הציר האנכי – מחיר הכסף, כלומר שער הריבית הראלי.
2. היצע הכסף מבטא את כמות היתרות הראליות הנוצרת על ידי הבנק המרכזי ומערכת הבנקים המסחריים.
3. היצע הכסף תלוי בעיקר במדיניות הבנק המרכזי. הוא אינו תלוי בשער הריבית. לכן, בשוק הכסף הוא מוצג כהיצע קשיח לחלוטין.
4. הביקוש לכסף הוא פונקציה התנהגותית והוא משקף את רצונו של הציבור להחזיק מלאי של אמצעי תשלום בפרק-זמן נתון.
5. השיקולים להחזקת כסף מושפעים ממניע העסקות, מניע הביטחון והמניע הספקולטיבי.
6. קיים קשר שלילי בין ביקוש ספקולטיבי לכסף ובין גובהו של שער הריבית (מחיר הכסף). עם עליית שער הריבית, קטנה הכמות המבוקשת של הכסף שרוצים להחזיק ממניעים ספקולטיביים.
7. שיווי-המשקל בשוק הכסף יושג באותו שער ריבית שבו משתווה הכמות המבוקשת של הכסף (יתרות ראליות) לכמות המוצעת של הכסף (יתרות ראליות).
8. שינוי בביקוש ליתרות ראליות נגרם בעקבות שינוי בגודלו של התוצר הלאומי.
9. שינוי בהיצע יתרות ראליות נובע משינוי בכמות הכסף במשק ומשינוי ברמת המחירים.
10. שער הריבית מייצג את עלות ההלוואות. לכן, ככל שהוא גדל, קטנה ההשקעה במשק.

מושגי יסוד

היצע הכסף, ביקוש לכסף, שער ריבית, מניע העסקאות, מניע הביטחון, מניע ספקולטיבי, יתרות ראליות, השקעה.

הבורסה

סוגיות מרכזיות

1. מהי בורסה? איך היא פועלת?
2. השקעה פיננסית והקשר שבינה לבין השקעה ראלית.
3. תפקידה של הבורסה וחשיבותה לכלכלה.

רעיונות מרכזיים

1. בורסה היא שוק שבו פירמות וממשלה מגייסות הון, ובו מוכרים (מציעים) וקונים (מבקשים) ניירות ערך (ני"ע). (ניירות ערך הם מסמכים המקנים בעלות על רכוש).
2. שלושה סוגי ניירות ערך עיקריים נסחרים בבורסה: **מניה**, **איגרת חוב**, **כתב אופציה**.
3. הציבור יכול לקנות או למכור (לסחור ב...) ניירות ערך בבורסה באמצעות חברי הבורסה (בנקים וברוקרים). הוראות הקנייה ו/או המכירה נעשות באמצעות תקשורת ישירה או וירטואלית (אינטרנט).
4. ניירות הערך בבורסה נרכשים על ידי משקי הבית כאפיק חיסכון וכן על ידי **משקיעים מוסדיים**: קרנות נאמנות, קרנות פנסיה, קופות גמל ועוד.
5. רכישת ניירות ערך היא **השקעה פיננסית** שאינה יוצרת הון חדש (תשתית, מבנים, ציוד ומלאי). עם זאת, השקעה פיננסית היא צינור להעברת חיסכון למימון **השקעה ראלית** של הממשלה או של הפירמות (כמו הקמת תחנת כוח, הנחת כבלי תקשורת, בניית דירות, בניית בית חולים, הקמת מפעל ורכישת ציוד).
6. התפקיד העיקרי של הבורסה הוא להפגיש את המשקיעים עם אלו המוכנים להעמיד לרשותם את כספם בציפייה לתשואה.
7. השקעה פיננסית צפויה להניב תשואה או להשביח את ערכה. המניעים העיקריים לרכישת ניירות ערך הם רצון לרכוש בעלות ושליטה בחברות וציפייה לקבל תשואה (במניות: דיבידנדים והשבחת ערך; באג"ח: ריבית והפרשי הצמדה).
8. השיקולים המנחים משקיעים פיננסיים בבחירתם בין סוגי השקעה הם תשואה, סיכון, נזילות וקבוצת מס.
9. הנפקת ניירות ערך לבורסה על ידי הפירמה במטרה לגייס הון נקראת שוק ראשוני. המסחר בניירות הערך לאחר ההנפקה נקרא שוק משני.
10. למניה שלושה ערכים עיקריים:
ערך נקוב: נקבע ביום הנפקת המניה על ידי בעלי הפירמה. ערך זה מצוין על גבי המניה.
ערך שוק (שער המניה): המחיר שבו המניה נסחרת בבורסה. (אין קשר בין מחיר מניה לבין הערך הנקוב שלה).

ערך נכסי: ערך המשקף את החלק היחסי של המניה בנכסי החברה.
1.1. **בועה** (Asset Price Bubbles) היא עליית מחיר המניה בשל ציפיות לעליית ערך החברה בעתיד, בלי קשר לערך הממשי של החברה. הבועה נמשכת כל עוד אנשים מאמינים שערך המניה ימשיך לעלות. התפוצצות הבועה מתרחשת כשהציפיות נכזבות.

מושגי יסוד

בורסה, ניירות ערך, מניה, איגרת חוב (אג"ח), אופציה, קרן נאמנות, קרן פנסיה, קופת גמל, דיבידנד, שער קנייה, שער מכירה, ערך נקוב, הנפקה, שוק ראשוני, שוק משני, ערך נכסי, תשואה, השקעה פיננסית, נזילות, סיכון, רווחי הון, בועה.

בתהליך ההוראה-למידה מומלץ לשלב -

1. צפייה בסרט "Wall Street" להמחשת פעילות הבורסה.
2. **דיון כיתתי ביקורתי** על חשיבות הבורסה ועל שיקולי תשואה מול סיכון בבחירת ניירות ערך.
3. **עבודת חקר אישית** בנושא הקשר בין רווחיות פירמה מסוימת (על פי בחירת התלמיד) לבין שערי המניות שלה בבורסה במהלך תקופה נתונה. נתוני שערי המניות והדו"חות הכספיים של הפירמה יילקחו מאתרי האינטרנט של הבורסה לניירות ערך בתל אביב, מבנק הפועלים, מהעיתון **גלובס** ומ־Analyst on Line.
4. ביקור בבורסה לניירות ערך בתל אביב.

פרק 3: מודל משולב למשק סגור

מטרות

התלמידים:

- יבינו את המודל המשולב ויהיו מסוגלים לשלב בין שוק המוצרים ובין שוק הכסף.
- יבינו את משמעות המושג שיווי-משקל כלכלי ויהיו מסוגלים להשתמש במושג זה.
- יבינו את קשרי הגומלין בין המשתנים המאקרו-כלכליים החשובים.
- יהיו מסוגלים לנתח מדיניות כלכלית ומצבי שוק שונים בדרך של סטטיקה השוואתית, כלומר מעבר מנקודת שיווי-משקל אחת לשנייה.
- יהיו מסוגלים לנתח התנהגות מאקרו-כלכלית, בכלל, ובכלכלת ישראל, בפרט.

סוגיות מרכזיות

1. קשרי הגומלין בין שוק המוצרים לבין שוק הכסף.
2. כיצד נקבעת הרמה של המשתנים המאקרו-כלכליים החשובים במסגרת מודל משולב של שוק המוצרים ושוק הכסף?
3. נקודות השוני העיקריות בניתוח המודל המשולב בתנאי אבטלה בהשוואה לתנאים של תעסוקה מלאה.

רעיונות מרכזיים

1. ניתוח המודל המשולב למשק סגור הוא שלב הכרחי בהבנת המערכת המאקרו-כלכלית.
2. ניתוח המודל המשולב למשק סגור נעשה בדרך של סטטיקה השוואתית: במצב המוצא קיים שיווי-משקל ברזמני בכל השווקים. הפרה של שיווי-משקל זה תביא את המשק לנקודת שיווי-משקל אחרת (או תחזירו לאותה נקודת שיווי-משקל).
3. הניתוח ייערך בהנחה שהביקוש לכסף אינו תלוי ברמת התוצר הלאומי, כלומר – תוך התעלמות מההשפעות החוזרות של שינויים בביקוש לכסף שמקורן בשינויים ברמת התוצר הלאומי.
4. בכל ניתוח יש להראות כיצד שינוי אקסוגני (חיצוני) משפיע על המשתנים הבאים: רמת התוצר הלאומי של שיווי-משקל, שער הריבית, רמת המחירים, רמת התעסוקה, הצריכה הפרטית, הצריכה הציבורית, ההשקעה במשק.

5. **בניתוח** תוצג תחילה ההשפעה של שינוי אקסוגני (חיצוני) בשוק המוצרים (למשל, גידול בביקוש לצריכה ציבורית) ובשוק הכסף (למשל, גידול בהיצע הכסף), כאשר המשק נמצא בשיווי-משקל באבטלה:

- הפרת שיווי-משקל בשוק המוצרים באבטלה (מדיניות פיסקלית).

- הפרת שיווי-משקל בשוק הכסף באבטלה (מדיניות מוניטרית).

6. בהמשך הניתוח מוצגת ההשפעה על שינוי אקסוגני (חיצוני) בשוק המוצרים (למשל, גידול בביקוש לצריכה ציבורית) ובשוק הכסף (למשל, גידול בהיצע הכסף), כאשר המשק נמצא בשיווי-משקל בתעסוקה מלאה:

- הפרת שיווי-משקל בשוק המוצרים בתעסוקה מלאה (מדיניות פיסקלית).

- הפרת שיווי-משקל בשוק הכסף בתעסוקה מלאה (מדיניות מוניטרית).

מושגי יסוד

סטטיקה השוואתית, הפרת שיווי-משקל, מדיניות תקציבית (פיסקלית) ומדיניות כספית (מוניטרית), תעסוקה מלאה, אבטלה קינסיאנית, מדיניות משולבת (תקציבית וכספית).

בתהליך ההוראה-למידה מומלץ לשלב -

1. בניית תרגילים המציגים שינויים אקסוגניים מגוונים, למשל - שינוי התנהגותי

בצריכה הפרטית או בהשקעה תוך הדגשת הסיבות האפשריות לשינוי.

2. בניית שינויים אקסוגניים עבור קבוצות תלמידים שונות ודיון בהבדלים.

פרק 4: מדיניות כלכלית במשק סגור

מטרות

התלמידים:

- יהיו מסוגלים לנתח מצבי שוק שונים בתחום המאקרו-כלכלה בעזרת המודל המשולב למשק סגור.
- יהיו מסוגלים להבחין בין משק באבטלה לבין משק בתעסוקה מלאה על פי קריטריונים.
- יבינו את מגבלותיו של המודל הקינסיאני הפשוט ויהיו מסוגלים לזהות שאלות שמודל זה אינו נותן להן מענה.

סוגיות מרכזיות

1. כלי המדיניות הכספית המתאימים למשק באבטלה ולמשק בתעסוקה מלאה.
2. כלי המדיניות התקציבית המתאימים למשק באבטלה ולמשק בתעסוקה מלאה.
3. באילו מצבים יש יתרון בהפעלת מדיניות תקציבית וכספית משולבת?
4. המגבלות של מדיניות כספית ומדיניות תקציבית.

רעיונות מרכזיים

1. המודל המשולב מאפשר לנתח את ההשפעה של מדיניות תקציבית (פיסקלית), של מדיניות כספית ושל מדיניות תקציבית וכספית מעורבת, וזאת על כל המשתנים המאקרו-כלכליים החשובים: התוצר הלאומי, שער הריבית, רמת המחירים ומרכיבי הביקוש המצרפי.
2. מדיניות תקציבית (פיסקלית) מתבטאת בשינוי ברמת הצריכה הציבורית ו/או ברמת ההכנסות ממסים נטו (מסים בניכוי תשלומי העברה). מדיניות זו משפיעה ישירות על שוק המוצרים.
3. מדיניות כספית (מוניטרית) מופעלת בשוק הכסף ומשפיעה עליו ישירות.
4. צורות המימון של פעולות הממשלה הן אלה:
 - מכירת איגרות חוב ממשלתיות לציבור.
 - מימון באמצעות מסים.
 - מלווה מן הבנק המרכזי.
 - מלוות חובה.
5. מדיניות תקציבית וכספית משולבת מופעלת בשוק המוצרים ובשוק הכסף. יש להדגיש

כי צורת המימון של פעולות המשלה היא שקובעת האם מדובר במדיניות תקציבית טהורה ללא שינוי בהיצע הכסף, או במדיניות תקציבית וכספית משולבת. צורת המימון משנה את היצע הכסף.

6. מדיניות תקציבית וכספית במשק המצוי בשיווי-משקל באבטלה* עושה שימוש בכלים הבאים:

- מימון פעולות הממשלה על ידי מכירת איגרות חוב לציבור.
- גביית מסים מן הציבור.
- מלווה מן הבנק המרכזי.

7. מדיניות תקציבית וכספית במשק המצוי בשיווי-משקל בתעסוקה מלאה עושה שימוש בכלים הבאים:

- מימון פעולות הממשלה על ידי מכירת איגרות חוב לציבור.
- גביית מסים מן הציבור.
- מלווה מן הבנק המרכזי.

8. קיים קושי להסביר מציאות מורכבת באמצעות מודל פשוט יחיד. לכל מודל יש מגבלות.

9. היעדר הומוגניות של כוח העבודה, למשל, האבטלה הקיימת בישראל בשנים האחרונות וברבות ממדינות העולם המערבי איננה אבטלה קניסיאנית מובהקת, זו הנובעת מחסר מוחלט בביקוש; האבטלה אכן נובעת בחלקה מחסר בביקוש אך גם מגורמים נוספים: אבטלה מבנית, ירידה בביקוש לעובדים מעוטי הון אנושי והעתקת הפעילות הכלכלית למדינות זולות יותר.

10. המודל הקניסיאני אינו מתייחס למצב בו קיימים אבטלה ואינפלציה בעת ובעונה אחת.

מושגי יסוד

מדיניות תקציבית (פיסקלית), מדיניות כספית (מוניטרית), מדיניות מעורבת – תקציבית וכספית, מכירה וקנייה של איגרות חוב על ידי הממשלה, מלווה מן הבנק המרכזי.

בתהליך ההוראה-למידה מומלץ לשלב -

1. דיון בקורתי על המשמעות של מודל, על יכולתו להסביר מציאות משתנה ועל מגבלותיו.
2. בניית תרגילים המציגים כלי מדיניות שונים המופעלים במצבי משק שונים (אבטלה, תעסוקה מלאה) ופתירתם בקבוצות. דיון השוואתי על השפעת המדיניות במצבים אלו (למשל, מהם כלי המדיניות המתאימים למשק באבטלה? כיצד ניתן לבחור ביניהם?).

* ניתוח המדיניות הכלכלית במשק סגור יתבצע בנפרד עבור משק הנמצא בשיווי-משקל באבטלה ועבור משק הנמצא בשיווי-משקל בתעסוקה מלאה.

פרק 5: יתרון יחסי וסחר־חוץ

מטרות

התלמידים:

- יבינו את עקרון היתרון היחסי כבסיס לסחר הבין־לאומי.
- יבינו מדוע הסחר בין מדינות כדאי לכל הצדדים.
- יהיו מסוגלים לקשור בין עקרון היתרון היחסי לבין השאלות העולות מניתוח הגלובליזציה.
- יבינו שסחר־החוץ והיתרון היחסי הם תשתית המאפשרת ניתוח המודל הקינסיאני למשק פתוח.

סוגיות מרכזיות

1. מהו יתרון יחסי?
2. מדוע קיימת חלוקת עבודה בין הפרטים ובין האזורים במשק?
3. מדוע כדאי לפתח חלוקת עבודה וחליפין בין משקים?
4. על פי אילו עקרונות כדאי לפתח חלוקת עבודה, התמחות וחליפין ברמת הפרט, האזור והמשקים?
5. כיצד מתבטאים חלוקת עבודה, התמחות וחליפין בעזרת המודלים של עקומת התמורה ועקומת אפשרויות הצריכה?

רעיונות מרכזיים

1. הקצאת מקורות בתוך המשק על פי היתרון היחסי מאפשרת ייצור יעיל.
2. היתרון היחסי הוא הקובע את כדאיותה של ההתמחות.
3. במשקים שבהם קיימת התמחות שונה של גורמי ייצור שונים, כך שהקצאת המקורות נעשית על פי היתרון היחסי, עקומת התמורה תהיה קמורה.
4. הקצאת מקורות על פי היתרון היחסי מגדילה את אפשרויות הצריכה של המשקים שמקיימים ביניהם סחר חליפין.
5. סחר בין־לאומי הוא כדאי משום שהוא מאפשר למשק לצרוך צירופי תפוקות שהם מעבר לאפשרויות הייצור שלו.

6. קיומו של יתרון מוחלט אינו שיקול בעת קביעת היתרון היחסי המוביל לסחר בין לאומי.
7. שני תנאים הכרחיים לכדאיותו של סחר בין שני משקים:
 - קיומם של יתרונות יחסיים.
 - מחיר הסחר יהיה בטווח המחירים הכדאי לשני המשקים.
8. בניית עקומת אפשרויות הייצור ועקומת אפשרויות הצריכה תיעשה באמצעות עקומות לינאריות (כדי לפשט את הדיון).
9. במשק פתוח, צירופי התפוקות שהמשק מייצר (תלוי ביתרון היחסי שלו) אינם בהכרח צירופי התפוקות שהמשק צורך.

מושגי יסוד

משק אוטרקי, התמחות, יתרון טבעי, יתרון יחסי, יתרון מוחלט, חליפין, תחום המחירים הבין-לאומי, מחיר מוסכם, התמחות של גורמי הייצור.

בתהליך ההוראה-למידה מומלץ לשלב -

1. ניתוח סחר החליפין של ישראל בעזרת נתוני הלמ"ס והסקת מסקנות מהניתוח.
2. ניתוח השינויים בסוגי המוצרים והשירותים שייצאה וייבאה ישראל לאורך זמן כביטוי לשינויים ביתרונות היחסיים.
3. הכנת עבודה על סחר בין-לאומי של מדינות שעברו תהליכי התפתחות מואצים בסחר הבין-לאומי, לדוגמה: סין, קוריאה.

פרק 6: מאזן התשלומים ומדיניות מאזן התשלומים

מטרות

התלמידים:

- יבינו את חשיבותו של מאזן התשלומים להבנת מצבו הכלכלי של המשק.
- יבינו כי מדיניות כלכלית במשק פתוח חייבת להביא בחשבון את מצבו של מאזן התשלומים.
- יבינו את הקשר בין עקרון היתרון היחסי לבין מבנהו של מאזן התשלומים.
- יבינו ששינויים מבניים ותמורות במבנה הייצור והתעסוקה של המשק מתבטאים בשינויים
- בסעיפים שונים במאזן התשלומים (למשל, גידול בייצוא מוצרים עתירי הון אנושי וירידה בייצוא של מוצרים עתירי עבודה).

סוגיות מרכזיות

1. מהו מאזן תשלומים וכיצד הוא בנוי?
2. הבעיות הכלכליות העולות מתוך מאזן התשלומים.
3. הקשר בין עודף יבוא לבין צמיחה כלכלית.
4. כיצד גוזרים מתוך מבנה החלקים השונים של מאזן התשלומים, מדדים של תלות כלכלית או מדדים של סיכון מדינה בתחום סחר החוץ?

רעיונות מרכזיים

1. מאזן תשלומים הוא מסמך המתייחס למשק כולו כיחידה מאקררוכלכלית. מסמך זה מסכם את כל העסקאות הכלכליות במטבע חוץ שהתבצעו בשנה מסוימת בין גופים וגורמים מקומיים לבין גורמים וגופים בחו"ל.
2. במאזן התשלומים ארבעה חלקים:
 - א. חשבון הסחורות והשירותים.
 - ב. חשבון ההעברות החד־צדדיות.
 - ג. חשבון תנועות ההון.
 - ד. יתרות בין־לאומיות של המשק.
3. גירעון בחשבון הסחורות והשירותים קיים כאשר יבוא הסחורות והשירותים גדול מייצוא הסחורות והשירותים. במצב זה קיים עודף יבוא.

4. גירעון בחשבון השוטף של מאזן התשלומים קיים כאשר יתרת ההעברות החד־צדדיות אינה די גדולה לממן את עודף היבוא.
עודף בחשבון השוטף מציין מצב הפוך.
5. גודלו של עודף היבוא ביחס למקורות העומדים לרשות המשק מהווה מדד לתלות הכלכלית של המשק.
6. השפעתו העתידית של עודף היבוא על יציבות המשק תלויה בהרכב השימושים במשק. כאשר עודף היבוא קטן מההשקעה, ניתן לצפות לצמיחה כלכלית.
7. מענקים ומלוות המממנים עודף יבוא יוצרים תלות כלכלית ופוליטית.
8. החוב הלאומי החיצוני נוצר מהצטברות של הלוואות נטו שהמשק נטל למימון הגירעון בתוספת הריבית המצטברת נטו.
9. הלוואות המממנות עודף יבוא מגדילות את **החוב הלאומי החיצוני**. השפעתן על יציבות המשק תלויה בגובה הריבית, במועדי הפירעון של החוב ובמיוחד בממדי הצמיחה הכלכלית.
10. יציבותו של מאזן תשלומים שקיים בו גירעון בחשבון השוטף, נמדדת על ידי דרכי המימון של הגירעון (מימון על ידי השקעות זרות, על ידי הלוואות לפרקי זמן שונים, על ידי שינוי ביתרות מט"ח).
11. החזר חובות נטו לחו"ל יתבטא במאזן התשלומים בעודף יצוא או/ו בירידה ביתרות מט"ח של המשק. קבלת החזרי חובות נטו מחו"ל תאפשר למשק מצב של עודף יבוא או/ו הגדלת יתרות המט"ח שלו.
12. עודף יבוא עלול ליצור אבטלה או להעמיק אותה.
עודף יצוא מגדיל תעסוקה ותוצר.
עודף יבוא הנובע מייבוא חומרי גלם ו/או מוצרי השקעה, יוצר צמיחה.

מושגי יסוד

מאזן תשלומים, חשבון הסחורות והשירותים, החשבון השוטף, חשבון ההעברות החד־צדדיות, חשבון תנועות הון, חשבון מצבת יתרות מט"ח, עודף יבוא, עודף יצוא, גירעון/עודף במאזן התשלומים, יתרות בין־לאומיות של משק, תלות כלכלית/פוליטית, חוב לאומי חיצוני, החזר חובות נטו לחו"ל.

בתהליך ההוראה־למידה מומלץ לשלב -

1. ניתוח השוואתי של מאזני התשלומים של ישראל לאורך שנים, באמצעות השנתון הסטטיסטי.
2. ניתוח מאמרים מתוך פרסומי מחלקת המחקר של בנק ישראל ומשרד האוצר
www.mof.gov.il

פרק 7: מודל משולב למשק פתוח

מטרות

התלמידים:

- יהיו מסוגלים לנתח מודל מורכב יותר מהמודל הפשוט למשק סגור.
- יבינו את הקשרים בין המשתנים המאקרו-כלכליים החשובים במשק פתוח המקיים קשרי סחר עם חו"ל.
- יכירו ניתוחים של מדיניות כלכלית במצבי שוק שונים ויבינו כי לרוב לא ניתן להשיג כמה מטרות בעת ובעונה אחת.

סוגיות מרכזיות

1. כיצד נקבעת רמת התוצר הלאומי של שיווי-משקל במשק פתוח?
2. איך ניתן לשלב את שאלת מאזן התשלומים בניתוח המודל של משק פתוח?
3. המאפיינים העיקריים של מדיניות כלכלית במשק פתוח – באבטלה ובתעסוקה מלאה.

רעיונות מרכזיים

1. הביקוש למוצרי היצוא אינו תלוי ברמת התוצר הלאומי. הוא תלוי בשער החליפין (הנומינלי) (e) וברמת המחירים (p) . כלומר, הוא תלוי בשער החליפין הראלי (e/p) .
 - ככל ששער החליפין (הנומינלי) עולה, גִדְלָה כדאיות היצוא.
 - ככל שרמת המחירים בשוק המקומי עולה, קִטְנָה כדאיות היצוא.
 - במילים אחרות: ככל ששער החליפין הראלי גבוה יותר, גִדְלָה כדאיות היצוא.
2. הביקוש למוצרי יבוא (חומרי גלם, מוצרי השקעה ומוצרי צריכה) תלוי בתוצר הלאומי ובשער החליפין הראלי (e/p) .
 - ככל ששער החליפין (הנומינלי) עולה, קִטְנָה כדאיות היבוא.
 - ככל שרמת המחירים בשוק המקומי עולה, גִדְלָה כדאיות היבוא.
 - במילים אחרות: ככל ששער החליפין הראלי גבוה יותר, קִטְנָה כדאיות היבוא.
 - ככל שהתוצר הלאומי גִדְלָ, תגדל הכמות המבוקשת למוצרי יבוא.
3. ההפרש האנכי בין הכמות המיוצאת לבין הכמות המיובאת בכל תוצר ותוצר מבטא את הגירעון (עודף) בחשבון הסחורות והשירותים של מאזן התשלומים.
4. התוצר הלאומי של שיווי-משקל מתקבל בנקודת החיתוך של הביקוש המצרפי והיצע המצרפי (קו העזר).

5. הדיון במדיניות הכלכלית במשק פתוח יתקיים תוך הבחנה בין שני מצבים:
- א. המשק נמצא בשיווי-משקל באבטלה ויש לו גירעון בחשבון הסחורות והשירותים של מאזן התשלומים.
 - ב. המשק נמצא בשיווי משקל בתעסוקה מלאה ויש לו גירעון בחשבון הסחורות והשירותים של מאזן התשלומים.
- עבור כל אחד משני המצבים תיערך השוואה בין כלי מדיניות אפשריים, או בחירה בין שתי מטרות.
6. במצב המוצא, המשק נמצא בשיווי-משקל באבטלה ויש לו גירעון בחשבון הסחורות והשירותים. הממשלה שוקלת שתי אפשרויות:
- גידול בהוצאה לצריכה ציבורית (בריאות, חינוך) הממומן על ידי מכירת איגרות חוב לציבור: הביקוש המצרפי יגדל, התוצר של התעסוקה המלאה יגדל אף הוא והאבטלה תצטמצם.
 - הממשלה "תגרום" לפיחות המטבע המקומי: הביקוש ליצוא יגדל והביקוש למוצרי יבוא יקטן, כך שעודף היבוא יקטן. הביקוש המצרפי יעלה, כך שיגדל התוצר של שיווי-המשקל והאבטלה תצטמצם.
 - מסקנה: בשני המקרים, האבטלה מצטמצמת ויש צמיחה כלכלית, אלא שבמקרה של פיחות המטבע יצטמצם הגירעון בחשבון הסחורות והשירותים.
7. במצב המוצא, המשק נמצא בשיווי-משקל בתעסוקה מלאה ויש לו גירעון בחשבון הסחורות והשירותים.
- ניתוח המודל ייעשה באמצעות שני כלי מדיניות:
 - א. הממשלה תגדיל את הביקוש לצריכה ציבורית (מימון באמצעות מכירת אג"ח לציבור). הביקוש המצרפי יעלה, ויווצר פער אינפלציוני. המחירים יעלו. כלומר, פעולת הממשלה החריפה את בעיית מאזן התשלומים.
 - ב. הממשלה יוזמת פיחות המטבע המקומי. הביקוש המצרפי יעלה ויווצר פער אינפלציוני בגלל הגידול בכדאיות היצוא והירידה בכדאיות היבוא. תחול עליית מחירים שתפגע בכדאיות היצוא ותגדיל את כדאיות היבוא. (במודל שבו מתעלמים מהשפעת שוק הכסף, המשק ישוב לשיווי-משקל בתעסוקה מלאה, וניתן לומר שהפיחות לא פתר את בעיית מאזן התשלומים בגלל עליית המחירים.)
8. כאשר שוק מטבע החוץ חופשי ושער החליפין נקבע בהתאם לכוחות השוק, הממשלה מתערבת רק במקרים נדירים.
9. לשער הריבית השפעה מכרעת על תנועות הון אל המשק ומן המשק: עלייה בשער הריבית מגדילה היצע של מט"ח ומורידה את שער החליפין, ובכך נפגעים מאזן התשלומים וההשקעות. ירידה בשער הריבית מצמצמת את פערי הריבית בינינו לבין

העולם. היצע מט"ח יצטמצם ושער החליפין יעלה. תהליך זה פועל לשיפור מצבו של מאזן התשלומים ולעידוד ההשקעה במשק. אם המשק נתון באבטלה, זהו כיוון מומלץ. אם המשק במצב של תעסוקה מלאה, עלולה להיווצר עליית מחירים.

10. צמצום האבטלה לפי המודל הוא מידי ואוטומטי, כי כוח העבודה במודל זה, כמו גם התוצר, הם הומוגניים. במציאות, כוח העבודה נחלק לבעלי הון אנושי רב ולמעוטי הון אנושי. הם אינם תחליפים זה לזה, ולכן גידול בביקוש לעובדים בתעשיות מתקדמות, כשלעצמו, לא יועיל למי שאין לו הון אנושי. זוהי אבטלה מבנית.

11. תהליך של צמיחה עשוי להתפרש למעגלי תעסוקה רחבים יותר, והדבר ייתן מענה לחלק מהעובדים מעוטי ההון האנושי. שאלה זו היא מהותית בעידן הגלובליזציה, מפני שבמשקים המפותחים, תעשיות עתירות עבודה מתקשות להתחרות במדינות בעלות שכר נמוך. הפתרון נעוץ בהשקעה בהון אנושי.

מושגי יסוד

משק פתוח, ביקוש למוצרי יצוא ויבוא, אבטלה, תעסוקה מלאה, ביקוש לצריכה ציבורית, פיחות המטבע המקומי, שער חליפין נומינלי, שער חליפין ראלי, גירעון בחשבון הסחורות והשירותים, תנועות הון, אבטלה מבנית, היצע מט"ח, ביקוש למט"ח, כוח עבודה הומוגני.

